

УДК 94(430)+32 «1919/1945»
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.20>

Рамазанов Ш.Ш.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Левітас Ф.Л.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ДИКТАТОР АДОЛЬФ ГІТЛЕР: НЕЗАСВОЄНИЙ УРОК ІСТОРІЇ

Майже 80 років минуло після завершення Другої світової війни, а інтерес до її подій і діючих персоналій не згасає. Минуле продовжує хвилювати і це точна ознака того, що не всі уроки історії вивчені.

Політичному портрету вождя III Рейху Адольфу Гітлеру присвячено тисячі різноманітних праць. Але науковий дискурс навколо злочинної постаті XX століття – вождя нацистської Німеччини продовжується. Адже в цій царині криється вірна відповідь – які були справжні причини Другої світової війни і чому весь світ опинився у вирії кривавої катастрофи.

Першу половину свого життя Гітлер прожив на узбіччі історії в іншу половину він став диктатором Німеччини, розв'язав геноцидну війну, виявивши при цьому цинізм і презирство до цінностей світової цивілізації.

При написанні цієї статті автори не ставили собі за мету включити до наукового обігу нові чи маловідомі біографічні факти. Політична кар'єра Гітлера достатньо задокументована.

Метою цієї публікації є не тільки спроба здійснити реконструкцію історичних подій, а компаративно показати читачеві як постать А.Гітлера могла вплинути на повоєнні покоління, у яких війна генетично зберігалася в історичній пам'яті. А також, наша публікація звернута до нової генерації людей, яка народилася через півстоліття після завершення Другої світової війни, і не були прямими свідками минулої трагедії, знання яких про війну умістились в свідомості в межах шкільних підручників, популярних книжок, фільмів та усної історії.

Постать Адольфа Гітлера в повоєнний час стала називною і актуальною. Без перебільшень, всі відомі тирані XX–XXI століття унаслідували особливі риси нацистського диктатора. У сучасному світі відбуваються прикметні мутації фашистського – нацистського режимів у авторитарні, тоталітарні та клерикальні моделі. Наочна реінкарнація антидемократичних режимів, їх відверта колаборація у викликах XXI століття несе реальну загрозу сучасній цивілізації.

В статті акцентується, що спільною темою для всіх диктаторів є війни, які перманентно спалахують на географічних просторах сучасного світу.

Основний авторський задум публікації – звернути увагу на непередбачувані сценарії за якими рухається новітня історія. Сучасників все більше охоплює відчуття, що справа Гітлера жива. Теперішніх диктаторів все більше зваблюють спокуси світового панування, а не тільки економічні інтереси. З дивовижною аналогічністю у першій чверті XXI століття людство опинилось у краю нової світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, III Рейх, диктатор, Гітлер, нацизм, авторитарні, тоталітарні, клерикальні моделі.

Постановка проблеми. Інтерес до політичної біографії А.Гітлера ніколи не згасав серед науковців. Про життя фюрера III Рейху написано тисячі сторінок, його фатальна постать – тирана XX століття залишається загадковою для теперішнього світу. Не зникла з часом магічна таємниця історії: як жебрак із австрійських нетрів став на чолі відродженої нацистами німецької імперії і занурив світ у пекло Другої світової війни.

Жоден із європейських народів не постраждав від нацистської навали так, як зазнав історичних втрат український народ. З цього приводу відомий український і канадський історик С.Плохий підкреслює, що саме Україна стала центральним елементом гітлерівської візії життєвого простору на Сході [8, с. 335].

Цілком очевидно, що в умовах сучасних глобальних військових викликів зазначена тема

публікації є актуальною і злободенною. А звернення до уроків історії вимагає від сучасників особливої пильності і розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В період командно-адміністративної системи в СРСР постать А. Гітлера була згадана, як правило, у загальному контексті Другої світової війни. Політична біографія вождя III Рейху, його особистий феномен, як одного із найбільших злочинців XX століття залишався, здебільшого, за межами історичних досліджень.

Вплив ідей А. Гітлера на становлення авторитарних та тоталітарних режимів повоєнного світу був небажаною темою для наукових досліджень в Радянському Союзі. На відміну від історіографії тоталітарної доби, зарубіжна історіографія за довгі роки напрацювала вагомий доробок в цій царині.

Тематичне дослідження влади А. Гітлера ми знаходимо у фундаментальних працях В. Черчилля, Г. Раушнінга, М. Олбрайт, Я. Кершоу, А. Буллока, У. Ширера, Л. Риса, Хью Тревор-Ропера, Б. Александера, Д. Толанда, Д. Маккіна, Т. Снайдера та ін. Важливі наукові результати в різні часи були оприлюднені і українськими істориками: В. Ковалем, А. Трубайчуком, Є. Брайляном, А. Галушко, О. Борисенко та ін.

Постановка завдання. Метою цієї публікації є спроба показати одну із форм авторитаризму, що утворилась в Німеччині в 30-х роках, яку уособлював в собі Адольф Гітлер і, власне, його світогляд в наступні повоєнні часи підживлює безумні ідеї сучасних диктаторів і тиранів XXI століття. Автори намагаються створити можливість для осмислення глобальних зв'язків минулого і сучасного.

Виклад основного матеріалу. «Битва за Німеччину» була справді першою великою баталією, в якій переміг Гітлер. Якщо в 1919 році націонал-соціалісти і сподіватися не могли на місце у владі, то 1932 року НСРПН (Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини) перемогла на парламентських виборах. За нацистів віддавав свій голос кожен третій громадянин країни. І фюрер був в центрі подій. Він був каталізатором націонал-соціалістичної революції. Успіх нацистів і особисті перемоги А. Гітлера доволі влучно характеризує американська політикиня М. Олбрайт. На багатотисячних нацистських збіговиськах, на стадіонах і площах, які так любляв фюрер, він відверто маніпулював людською свідомістю. «Гітлер безсоромно брехав про самого себе й про своїх ворогів. Він переконував міль-

йони чоловіків і жінок, що глибоко піклується про них, коли, насправді, він охоче пожертвував би всіма ними. Його вбивчі амбіції, відвертий расизм і крайня аморальність були лише замасковані, й усе-таки мільйонів німців приваблювало в Гітлері саме те, що він видавався справжнім. Вони репетували «Sieg Heil!» відчуваючи щастя в своїх серцях, бо вважали, що створюють кращий світ» [7, с. 70–71]. Для збанкрутілих соціальних прошарків Німеччини, мільйонів жебрацьких люмпенів, на яких перетворив колись успішних німців Версальський договір, «Гітлер вважався уособленням нації, творцем, «економічного дива», ясновидцем, поборником справедливості, захисником від усіх ворогів, а також генієм у військовій і дипломатичній справах, чия стратегія має бути винагороджено успіхом» [7, с. 115].

Немає сумнівів, що Адольф Гітлер був одним із головних архітекторів Другої світової війни. За своєю анатомічною властивістю він являв собою яскраво визначеного соціопата, що власне вплинуло на всю його подальшу політичну діяльність. Одержані в дитинстві важкі психологічні травми (смерть улюбленої матері, постійні конфлікти з батьком, життя на міських смітниках, жебрацтво, необлаштованість, ненависть до успішних людей і т.д.) сформували справжній портрет майбутнього вождя нацистів – образ руйнівника. Гітлер з підкресленим презирством ставився до етичного поняття совісті як моральної категорії. Цю свою патологічну ненависть він успішно маніпулюючи людською свідомістю передавав іншим. В солдатській книжці Г. Тівеля, вбитого в перший тиждень радянсько-німецької війни, ми знаходимо і читаємо: «В цій війні я поставив на меті знищити 250 росіян, євреїв, українців, всіх без розбору. Якщо кожний солдат зробить так, то все достанеться нам – німцям» [4, с. 43]. Як прикметний соціопат Гітлер блискуче володів умінням перетворення. Постать людожера він легко змінював на образ милої людини-інтелектуала, цікавого співрозмовника з гарним відчуттям гумору. В мистецтві говорити неправду і так, щоб в це повірили оточуючі, йому важко було знайти рівних. В своїй книзі «Гітлер і Я» О. Штрассер дає вичерпну характеристику вождю III Рейху: «Гітлер із чутливістю сейсмографа відгукується на щонайменші бажання людей з упевненістю і точністю несвідомого знання: він зачіпає ледве помітні інстинкту страждання і сподівання цілої нації. Але головний його принцип – принцип руйнування. Він знає те, що прагне знищити... Він був сп'янілий амбіціями, що не знають жодних моральних обмежень,

і погордою, яку можна порівняти з погордою Люцифера...» [9, с. 210].

Відверті імперіалістичні прагнення, звіриний шовінізм і ксенофобію фашизм-нацизм завжди прагне пояснити відсутністю історичної справедливості і постійно апелює до минулої історії: «Спираючись на холодний аналітичний розум, я досліджував усю давню історію своєї країни, – писав Б. Муссоліні, – Я проводив паралелі, оскільки хотів на основі історичних фактів дослідити шляхи і найглибші джерела нашого національного життя і нашого характеру, і порівняти наші можливості з такими ж інших народів» [1, с. 42]. Вітаючи зародження націонал-соціалістичного руху в Німеччині дуче стверджує, що у націях, що зазнали поразки, існує велика плутанина в свідомості, що привела до моральної дезінтеграції та інтелектуального скептицизму, з якого народжується філософія дійсності [1, с. 47]. Гітлер успадкував від Муссоліні вміння свої плани виправдовувати минулою історією. Для націонал-соціалістів, на його думку, має стати провідним гаслом: «Вірність – це повага до нашої великої історії. А сутність минулої історії – великі перемоги над ворогом у битвах на знищення. Якби людство вивчало історію, це не приводило б до жахливих наслідків, – констатує фюрер, – і, власне, основний висновок: «Спасіння Європи від повторення [світових] криз колись буде відзначатися як заслуга фашизму та націонал-соціалізму» [14]. В публічному просторі А. Гітлер навчився інтерпретувати історію. Ідеї його виглядали грубими, однак це мало хвилювало його. У своїх промовах він спирався на великий обсяг доволі суперечливих фактів, які сумбурно зберігалися в його пам'яті і схематично розподілялися, в залежності від ситуації і співрозмовників. Гітлерівський блеф часто складався з двох центробіжних сентенцій: тільки у війнах Німеччина поверне собі гідне місце в історії та ніхто так сильно не бажає миру як III Рейх. Гітлер відверто глузував зі своїх опонентів, жонглюючи фактами історії з притаманним йому цинізмом, відверто брехав, видаючи вигадане за істину. Чим примітивнішим був суцільний обман, тим більше він виглядав як правда. Це була навала ілюзій, яку Гітлер зберігав для люмпенізованої моралі натовпу. На думку британського історика і філософа А. Тойнбі, всі диктатори, в тому числі і сучасні, прибирають до своїх рук пресу, радіо, кінематограф, які були покликані впливати на самі примітивні інстинкти, запровадили не менш брутальну й аморальну систему державної пропаганди для своїх зловіс-

них цілей. Правда, серед них Гітлер був не перший у цьому ряду [10, с. 290]. Гітлер ліквідував в Німеччині засобами терору не тільки ліву опозицію, а і своїх колишніх прибічників по партії, що колись привели його до влади. Спеціальні коричневі ескадрони смерті у вигляді СС і СД нищили робітників, селян, вбивали ліберальних журналістів, профспілкових громадських діячів, знищували служителів церкви, всіх кого фюрер «призначав» своїм особистим ворогом і супротивником німецьких нацистів. Але при цьому Гітлер продовжував залишатися на вершині вигаданого їм міфу. 1935 року В.Черчилль поділився своїм спостереженням: «Ті, хто віч-на-віч зустрічався з Гітлером у державних справах чи стосовно соціальних питань, бачили вельми компетентного, холоднокровного, добре проінформованого функціонера з приємними манерами, усмішкою, що обеззброювала і мало хто міг протистояти такому персональному магнетизму» [7, с. 71]. Переможно завершивши коричневу революцію в Німеччині, Гітлер звернувся до довгоочікуваних зовнішніх проблем. Він особисто вживлював в свідомість мільйонів «ідею німецького світу», яка має протистояти іншим народам, особливо на Сході Європи. «Справжній кордон – це той, який розділяє німецький світ від слов'янського. І наш обов'язок провести його там, де ми будемо вважати за потрібне» [15]. В політичних облудах Гітлера плутались навіть досвідчені світові політики, наївно не відчуваючи ту смертельну небезпеку, на яку гітлерівський нацизм чи «новий порядок» перетворюється як виклик для людства. Для багатьох світових політиків, які попали в пастку гітлерівських маніпуляцій, фюрер виглядав людиною, якій можна було потиснути руку і не вагаючись вірити його слову. Ліберальна Європа і США приймали бажане за дійсне.

«Гітлер був канцлером лише рік» – посилюючись на знакове дослідження В. Ширера підкреслює колишній американський дипломат Д. Маккін, а він вже встиг скинути Веймарську республіку, замінив демократію на особисту диктатуру, знищив всі політичні партії, окрім націонал-соціалістичної, зруйнував органи управління земель, їхні парламенти, знищив федерацію і перетворив Рейх на унітарну державу, заборонив профспілки і будь-які демократичні об'єднання. Він підняв хвилю антисемітизму, витіснивши євреїв із суспільного життя, скасував свободу слова й преси і повністю зосередив в руках націонал-соціалістів політичне, економічне і культурне життя Німеччини [5, с. 80]. Із європейських полі-

тиків фактично тільки В. Черчилль відчував майбутню катастрофу, пояснюючи тріумфи А. Гітлера відсутністю єдності і нерішучістю демократичного світу. В січні 1934 року Німеччина і Польща підписали 10 річний пакт про ненапад. Це була перша дипломатична перемога III Рейху. Кілька тижнів потому Е. Іден, лорд-хранитель малої печатки у Британії відвідав Берлін, де зустрівся з німецьким канцлером і був переконаний, що Гітлер щиро «хоче миру» [12, с. 80].

Другою його, Гітлера, дипломатичною перемогою було підписання англо-німецької морської угоди 1935 року. На відміну від кремлівського диктатора Й. Сталіна, Гітлер не заперечував ведення різноманітних записів чи стенограм власних виступів та розмов. Для сучасних істориків вони складають безцінний матеріал, тому що пояснюють як світ опинився на порозі Другої світової війни.

Морська угода викликала особливе піднесення Гітлера. Він говорив про те, що цей документ є першим великим зовнішньополітичним здобутком Німеччини, тому що, по-перше, визнає Англією офіційне озброєння Німеччини, всупереч Версальського договору, а, по-друге, нівелює значення питання про роззброєння і систему колективної безпеки в Європі [13].

Гітлер був головним режисером показових політичних вбивств і репресій. Фізичне знищення своїх ідеологічних опонентів і незгодних відбувалось в громадських місцях просто неба, на центральних плащах і вулицях, серед міста і натовпу, що ставило на меті проілюструвати суспільству на що здатна терористична влада. Риторика репресій і постійні погрози в бік ворогів III Рейху стали повсякденністю для Німеччини. Гітлерівські методи політики страху будуть повторювати в тій чи іншій мірі всі наступні диктатори у XX–XXI століттях. В цій системі координат є беззаперечний факт: всі диктатори, як і Гітлер, прагнуть залучити до своїх злочинів якомога більше громадян, зробивши їх співучасниками кривавого режиму. На загал, демонстрація показової жорстокості поєднувалась з постійними заявами про своє єднання з народом: «Єдиний фюрер – єдиний народ – єдина країна». Але ключовий принцип Гітлера, що стояв за нацистськими практиками, полягав у залякуванні. Типовий автократ XX століття був диктатором страху [3, с. 37–38]. Демагогічна риторика Гітлера була побудована на кількох десятках визначених слів і термінах: народ, нація, обов'язок, вірність, гідність, честь і т.д., що не заважали фюреру повсякденно особисто збага-

чуватися за рахунок власної країни і німецького народу. Нацистський вождь не гребував запускати руки в державну казну і різноманітні представницькі фонди для особистих потреб. На вилучені кошти він будував розкішні палаци і замки в різноманітних місцях Німеччини, прикрашаючи їх виробами антикваріату. Золото, бронза, гобелени великої цінності прикрашали особисті апартаменти Гітлера. Захмарні дивіденди Гітлер одержував від друку «Майн кампф», яка стала майже обов'язковою для кожного мешканця III Рейху [13].

Друга половина 30-х років були переломною в міжнародній політиці. Гітлер розпочав анексії європейських територій. Ремілітаризація рейнської демілітаризованої зони поклатала початок агресивним планам нацистів. Але в цей час, історичний факт, на лінії можливого зіткнення з нацистами знаходились 13 французьких дивізій, яким протистояли 3 батальйони Вермахту без танків і гармат. Версальські гаранти зберігали мовчання, а дії Гітлера залишилися безкарними. Звісно фюрер вдавсь до чергової політичної облуди. З притаманним йому цинізмом А. Гітлер заявляв, що тепер Німеччина прагне взаєморозуміння з європейськими народами і не має жодних територіальних претензій до своїх сусідів [11, с. 39]. Далі на черзі будуть Австрія, Чехословаччина, Польща... Кожній з цих незалежних країн Гітлер обіцяв відсутність будь-яких агресивних планів і збереження їх суверенітету. Коли Австрія і Чехословаччина вже будуть захоплені нацистами, Гітлер буде переконувати Англію, Францію, що нічого екстраординарного не відбулось, просто відновлюється історична справедливість – колись землі цих країн входили до Великої Римської Імперії наступником якої є III Рейх [11, с. 39]. Політика анексій нацистів будувалась на точному розрахунку дій своїх можливих супротивників, особливостей поточного моменту, не бажання європейських країн входити в новий військовий конфлікт. Світових лідерів продовжували лякати примари Першої світової війни. На відміну від них, ніщо не лякало Гітлера. Він на скільки це було можливо, був готовим до радикальних дій. Не маючи достатньо сил, щоб протиставити їх західним державам, він послідовно домігся майже всіх цілей, які були поставлені в його програмі – мінімум. Чому так мало статися? Дослухаємось до спогадів В. Черчилля: «Порушення Гітлером міжнародних угод спиралося не на силу Німеччини, а на нерішучість і на роз'єднаність Франції і Англії, а також на ізоля-

цію Сполучених Штатів. Кожний його крок в цій грі був доволі ризикований, але він завершився блискучим успіхом» [12, с. 99]. Є глибокий сенс в розвідках сучасного українського історика Борисенко О., який стверджує, що ні в 1934, ні в 1935, ні в 1936 роках Німеччина ще не мала повноцінної армії, і щоб змусити її повернутися до виконання Версальського договору, цілком достатньо було дипломатичного тиску або ж економічних санкцій. Навіть 1939 року Німеччина значно поступалася військовими можливостями своїм сусідам [2, с. 119]. Після глобальних геополітичних змін в Європі А. Гітлер почав реалізацію другої частини свого плану: напад на Польщу, «бліцкриг» в Західній Європі, «битва за Англію», нацистська експансія на Схід – напад на СРСР тощо. На шляху до світового панування нацистська пропаганда і милітаризація країни досягла свого апогею. Німецькі діти і юнь, на кшталт італійських фашистів, переодяглися у військову форму, марширували під бій барабанів з нацистськими гаслами і бавились у військові ігри з дерев'яними автоматами. Расова підготовка була частиною формування ідеологічних стереотипів, де історія грубо інтерпретувалась, формуючи свідомість майбутніх катів і вбивць: культивувались тевтонська честь, звитяга, обов'язок і особиста відданість фюреру III Рейху. До теперішнього часу залишається дискусійним питання – чи був Гітлер полководцем. Аналіз історичних джерел довів, що всі п'ять років Другої світової війни фюрер, як Верховний Головнокомандувач брав активну участь у плануванні всіх найбільших і значущих військових операцій. Документально доведено, що під час війни життя Гітлера проходило у військових штабах. Під час нападу на Польщу його штаб знаходився у спеціальному вагоні. Коли розпочалася Західна кампанія він переїхав до «Орлиного гнізда», а згодом до «Вовчого лігвища» (франко-бельгійський кордон). Влітку 1941 року він переїхав у Східну Пруссію, щоб керувати планом «Барбаросса». Під Вінницею для фюрера також було обладнане чергове «Вовче лігвище». Восени 1944 року, коли війська антигітлерівської коаліції просувалися до кордонів III Рейху, Гітлер остаточно оселився в підземному бункері [15]. Остаточна доля очільника нацистського диктатора також є предметом історичного дискурсу: за однією версією він закінчив життя самогубством, за іншою – втік з бункера до Латинської Америки, залишивши замість себе двійника в оточеному радянськими військами Берліні.

В травні переможного 1945 року здавалося, що фашизм і нацизм навічно згинув у вогні Другої світової війни. А в умовах повоєнних часів наступна світова війна здавалася навіть неможливою. Але реальність виявилася іншою. Коли найзаможніші країни світу були переконані, що біч війни їм більше не загрожує і з глобальним насильством покінчено назавжди, на великих просторах земної кулі зароджувалися і мутували нові диктаторські, авторитарні і клерикальні режими. Спільною темою для сучасних тиранів є війна. Нащадки кривавих диктаторів XX століття не тільки унаслідували особливі риси нацистського фюрера, а наочно колобуються і створюють смертельні виклики для XXI століття. В цьому сенсі ім'я Адольфа Гітлера стало називним. «Тіні війни дедалі більше підкралися до Європи, навіть якщо більшість із них цього не помічала», – із огляду сучасності англійською історикинею М. Макміллан [6, с. 10]. Якщо унаслідувати історичну формулу А. Тойнбі – «виклик – відповідь», то, власне, настав час для захисту свободи і суверенітету альянсом ліберальних демократій проти тираній. Цивілізований світ об'єднаний в коаліцію для підтримки свободи має гучно сповістити про утворення такого союзу, щоб вирішувати проблеми нового світового устрою дипломатичними, військовими, економічними і моральними процедурами. Прогаяння в часі може дозволити черговому маніяку-тирану, на кшталт Гітлера, заштовхнути людство у пекло нової світової війни.

Висновки. Звернення до постаті військового злочинця Адольфа Гітлера, його антигуманних доктрин і практик продовжує залишатися актуальною темою для сучасних дослідників тоталітарних режимів XX–XXI століття.

Ліберальні демократії 30-х років XX століття, гаранті Версальської системи, проводячи політику нейтралітету, занепокоєння, невтручання, умиротворення і т.д., спонукали А. Гітлера та його союзників до анексій, агресій і розв'язання Другої світової війни.

Компаративний аналіз історичного минулого і сучасності доводить наочну мутацію фашизму і нацизму в різноманітні антинародні та антидемократичні режими, які кинули зухвалий виклик сучасній цивілізації.

Уроки історії доводять, що тільки потужна коаліція і солідарність демократичних націй може успішно протистояти всесвітньому злу і насильству, дати гідні відповіді на виклики XXI століття.

Список літератури:

1. Борисенко О. Гітлер. Невивчений урок історії. Київ: Гамазин, 2022. 396 с.
2. Беніто М. Моє життя. Харків: Фоліо, 2017. 251 с.
3. Гурієв., Трейсманд Д. Спін-диктатури. Як змінюються обличчя тиранів в ХХІ столітті. Київ: Вид-во Букшеф, 2023. 448 с.
4. Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни. Київ: Вирій, 1997. 272 с.
5. Маккін Д. Сталося тьма. Рузвельт, Гітлер і західна дипломатія на передодні війни. Київ: Лабораторія, 2023. 400 с.
6. Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас. Київ: Лабораторія, 2024. 304 с.
7. Олбрайт М., Вудворт Б. Фашизм: Засторога. Київ: Форс Україна, 2019. 352 с.
8. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 335 с.
9. Скирда І., Токарев А. Всесвітня історія. Документальні матеріали. Харків: Ранок, 2011. 288 с.
10. Тойнбі А. Дослідження історії. Т.1. Київ: Основи. 1995. 614 с.
11. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. Київ: Асоціація істориків «Істина», 1993. 336 с.
12. Черчилль У. Вторая мировая война. в 3-х книгах. Кн.1. Москва: Воениздат, 1991. 592 с.
13. Gunsche O & Linge H. Das Buch Hitler. URL: https://ulis-buecherecke.ch/pdf_der_krieg/das_buch_hitler.pdf (дата звернення: 09.02.2024).
14. Picker H. Hitlers Tischgesprache im fuhrerhauptquartier 1941-1942. URL: https://ia803406.us.archive.org/35/items/hitlers-tischgespraeche/hitlers_tischgespraeche.pdf . (дата звернення: 16.02.2024).
15. Trevor-Roper H. Hitlers Table Talk. URL: <https://ia800203.us.archive.org/24/items/HitlerTableTalk/Hitler%20TableTalk.pdf> (дата звернення: 25. 02.2024).

Ramazanov Sh.Sh., Levitas F.L. THE DICTATOR ADOLF HITLER: THE UNLEARNED LESSON OF HISTORY

Almost 80 years have passed since the end of the Second World War, and the interest in its events and active personalities does not fade. The past continues to haunt and this is a sure sign that not all the lessons of history have been learned.

Thousands of different works are devoted to the political portrait of the leader of the Third Reich, Adolf Hitler. But the scientific discourse around the criminal figure of the 20th century – the leader of Nazi Germany continues. After all, in this area lies the correct answer – what were the real causes of the Second World War and why the whole world found itself in the midst of a bloody catastrophe.

The purpose of this publication is not only an attempt to reconstruct historical events, but to comparatively show the reader how the figure of A. Hitler could influence the post-war generations, in whom the war was genetically preserved in historical memory. And also, our publication is addressed to a new generation of people who were born half a century after the end of the Second World War, and were not direct witnesses of the past tragedy, whose knowledge about the war was contained in school textbooks, popular books, films and oral history.

The figure of Adolf Hitler in the post-war period became famous and relevant. Without exaggeration, all famous tyrants of the 20th–21st centuries inherited the special features of the Nazi dictator. In the modern world, there are notable mutations of the fascist-Nazi regimes into authoritarian, totalitarian and clerical models. The apparent reincarnation of anti-democratic regimes, their open collaboration in the challenges of the 21st century, poses a real threat to modern civilization.

The article emphasizes that a common theme for all dictators is the wars that permanently break out in the geographical spaces of the modern world.

The main author's intention of the publication is to pay attention to the unpredictable scenarios by which modern history moves. Contemporaries are increasingly gripped by the feeling that Hitler's cause is alive. Today's dictators are increasingly attracted by the temptations of world domination, not only economic interests. With a surprising analogy, in the first quarter of the 21st century, humanity found itself on the brink of a new world war.

Key words: *Second World War, III Reich, dictator, Hitler, nazism, authoritarian, totalitarian, clerical models.*